

IN MEMORIAM

János M. Bak
(1929–2020)

Godina 2020. pokazala se naročito tegobnom za medievističke studije u Evropi i svijetu, budući da smo ostali bez nekoliko eminentnih istraživača srednjovjekovnog doba. Tako smo u kratkom vremenu ostali bez Michela Rocqueberta (1928–2020), poznatog francuskog autora knjiga o katarima i srednjovjekovnoj herezi, Petera Linehana (1943–2020), vodećeg eksperta za područje srednjovjekovne Španije, W. Marka Ormroda (1957–2020), specijalistu za srednjovjekovnu prošlost Britanskog ostrva, Richarda Sharpa (1954–2020), eksperta za srednjovjekovni latinski, crkvenu organizaciju i kulturnu historiju, Helen Damico (1931–2020, preminula od komplikacija uzrokovanih Covid-19 zarazom), ekspertkinju za legendu o Beowulfu, urednicu izuzetno korisne triologije *Medieval Scholarship. Biographical Studies on the Formation of a Discipline*. I zemlje u susjedstvu osjetile su gubitak odlaskom dvojice velikih historičara i akademika – Rade Mihaljčić (1937–2020), autor poznatih djela poput *Kraj srpskog carstva* (1975) i *Лазар Хребельановић – историја, култ, предање* (1984) preminuo je u martu, a Tomislav Raukar (1933–2020), autor jedne od najcjenjenijih sinteza *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi i ideje* (1997), u julu ove godine. Respektirajući postignuća svih navedenih historiografskih velikana, ipak je u medievističkim krugovima najviše odjeknula vijest o smrti mađarskog historičara Jánosa M. Baka (1929–2020).

Biografija Jánosa Baka prilično je poznata priča za bilo koga ko se iole zanima medievistikom prostora Istočno-centralne Evrope. Aktivni sudionik Pokreta otpora pronacističkim vlastima u Mađarskoj tokom Drugog svjetskog rata i uvjereni komunista, čiji su brojni ideali bili raspršeni opresivnim načinom sovjetskog uticaja na postratnu Mađarsku, te posljedičnim krvavim ugušenjem Mađarske revolucije iz novembra

1956. godine od strane sovjetskih tenkova. Iako je ostao vjeran socijalističkom poimanju društva, Bak je postao jedan od skoro 200.000 Mađara koji su se otisnuli u emigraciju. Ova velika promjena dovela je i do promjene naučnog interesa tada mladog istraživača. Naime, prije bijega iz Mađarske, njegovo zanimanje bilo je usmjereno na modernu historiju, pa je tako 1950. godine na Eötvös Loránd Univerzitetu u Budimpešti odbranio magistarsku tezu o Radničkoj partiji u Mađarskoj krajem 19. stoljeća (*The Ungarische Sozialistische Arbeiterpartei, 1880–1890*). Sa prelaskom u Saveznu Republiku Njemačku, upisao je doktorski studij na Georg-August Univerzitetu u Göttingenu, gdje je došao pod mentorstvo čuvenog njemačkog historičara Percyja Ernsta Schramma. Bilo je to jamačno čudan spoj bivšeg gorljivog komunista (Baka) i bivšeg Wermachtovog majora i glavnog arhiviste Vrhovne komande njemačke vojske (Schramm), međutim, pronašli su zajednički interes u političkim ritualima i razvoju država tokom srednjeg vijeka. Schramm je postao slavan po svojim knjigama *Kaiser, Rom und Renovatio* (1930), *A History of the English Coronation* (1937), *Kaiser, Könige und Päpste: Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters*. 4 vols. (1968–71), a upravo u tom smjeru razvijala se i naučna karijera Jánosa Baka. Očito se između tadašnje i buduće zvijezde evropske medievistike razvio jako produktivan odnos, pa je Bak u nekoliko navrata pisao o historiografskim dostignućima svog mentora [„Medieval symbology of the state: Percy E. Schramm’s contribution“, *Viator*, 4/1973, 33-63; „Percy Ernst Schramm (1895–1970) P. E. Schrammról“, u: *Miscellanea fontium historiae Europae: Emlékkönyv H. Balázs Éva történeztudományi Kar, 1997*, 421-431; „Percy Ernst Schramm (1894–1970)“, u: *Medieval Scholarship: Biographical Studies on the Formation of a Discipline, 1: History*, ur. H. Damico, New York: Garland Publishing, 1995, 247-262]. Njegova disertacija *Königtum und Stände in Ungarn im 14.–16. Jahrhundert* (1960) objavljena je trinaest godina nakon odbrane, u izdanju Franz Steiner

Verlag te je za kratko vrijeme postala jedno od najreferentnijih djela za srednjovjekovnu prošlost Ugarske kraljevine, iako nikada nije prevedena sa njemačkog jezika. Knjiga je podijeljena u šest poglavlja posvećenih vremenu nakon vladavine Arpadovića, dakle od 1301. godine pa sve do propasti Ugarskog kraljevstva pred osmanskom navalom 1526. godine. Za razliku od pristupa svog mentora Schramma, kome je i spočitavao da se prilično jednostrano bavi samo vladarima u svojim djelima, Bak je svoju disertaciju bazirao prvenstveno na ulozi ugarskog plemstva i njihovoj dinamičnoj i uskoj povezanosti sa vladajućim dinastijama.

U nastavku karijere János Bak je predavao najprije na Phillips-Universität u Marburgu, a zatim je 1968. godine prešao na Odsjek za historiju na University of British Columbia u Vancouveru, gdje je proveo naredne 22 godine, dočekaio i mirovinu, a 1990. godine bio biran i za emeritusa na istom univerzitetu. Tokom ove prve faze svoje naučne karijere, Bak je neko vrijeme kao gostujući profesor proveo i na University of Delaware u Newarku i na Rutgers University u New Brunswicku. Istraživački dio karijere posvetio je dvjema polovima srednjovjekovnog društva, što je potpuno razumljivo ukoliko se poznaje upravo njegov dotadašnji životni put. Istraživanju života srednjovjekovnih seljaka uputio ga je zasigurno njegov socijalistički politički *background*, pa je osjećao obavezu da doprinese i tom polju medievistike, iako se nije podrobnije njime sam bavio. Tako se prihvatio nezahvalnog zadatka da bude urednik zbornika radova *The German Peasant War of 1525* (1976), koju je objavio Routledge kao treći tom u okviru *Library of Peasant Studies*. Ovaj zbornik je imao velikog efekta na izučavanje seljačkih vojnih pokreta, pa je nastavljen 1984. godine novom publikacijom *Religion and Rural Revolt: Papers presented to the IV. Workshop on Peasant Studies* u izdanju Manchester University Press, koju je János Bak uredio zajedno sa Gerhardom Boneckom. U ovom zborniku svoje priloge su objavila neka od najeminentnijih imena evropske i svjetske medievistike, poput Petera Burka, Davida Nichollsa, Donalda M. G. Sutherlanda, Karl-Heinza Ludwiga i drugih. Sam Bak je imao tek jedan manje primjetan doprinos ovoj temi:

„The Peasant War in Germany by Friedrich Engels: 125 Years After“. *The Journal of Peasant Studies*, 3(1)/1975, 89-135.

Glavni smjer istraživanja ipak je bio obilježen uticajem doktorskih studija u Njemačkoj i mentorstvom P. E. Schramma. Najveći doprinos János Bak dao je istraživanju ikonologije i ceremonijala ugarskih vladara i vlastele, sa naročitim naglaskom na čin krunidbe. Ovi napori su bili krunisani uređivanjem jako uticajnog zbornika *Coronations: medieval and early modern monarchic ritual* (Univ. of California Press, 1990). U desetljećima prije i poslije toga, objavio je cijeli niz članaka koji su danas, uz Schrammove, Déerove, Kantorowiczove i Blochove priloge, polazno štivo za izučavanje položaja srednjovjekovnih vladara i ideologije njihovog vladanja. Izdvajamo: „Sank Stefans Armrelique im Ornat König Wenzels von Ungarn“ (1964); „Coronation orders in Hungarian liturgical MSS“ (1977); „A kingdom of many languages: the case of medieval Hungary“ (1994); „Insignia of Rulership in Medieval East-Central Europe“ (2004); „Monotheistic kingship“ (2004); „Holy Lance, Holy Crown, Holy Dexter: Sanctity of Insignia in Medieval East Central Europe“ (2008). Neposredno nakon Bakove smrti iz štampe je izašla nova publikacija *Crown and Coronation in Hungary 1000 – 1916 A. D.*, koju je priredio zajedno sa Gézom Pálffyjem u izdanju Instituta za historiju Istraživačkog centra humanističkih nauka Mađarske akademije nauka i Nacionalnog muzeja Mađarske.

Baš kada se činilo da će dolaskom u mirovinu i izborom za prof. emeritusa na University of British Columbia nastupiti mirniji period života i karijere Jánosa Baka, on je ušao u možda i najdinamičniju fazu oba segmenta djelovanja. Naime, nakon raspada Sovjetskog saveza i pada socijalističkih režima u zemljama Istočne Evrope, multimilioner George Soros tražio je prikladnu lokaciju na kojoj je namjeravao da osnuje novu visokoškolsku ustanovu – Centralnoevropski univerzitet (CEU), koja je bila zamišljena da funkcioniše po načinu rada vrhunskih univerziteta u SAD. Glavnog suradnika pronašao je upravo u Jánosu Baku koji je s druge strane, pored pokretanja Univerziteta, izrazito veliku ulogu imao

u formiranju Srednjovjekovnih studija. Upravo će se taj *Medieval department* u narednim desetljećima formirati u najkvalitetniji studijski program medievistike u ovom dijelu Evrope, s izrazitim postignućima (vidi: János M. Bak, „Ten Years of Medieval Studies at CEU“, *Medieval Academy News* 12(4)/2003). Nastavio je Bak sa naučnim radom i u ovoj fazi života, naročito se fokusiravši na priređivanje izvora, ponajprije zakona Ugarskog kraljevstva, koje je radio u suradnji sa brojnim eminentnim kolegama poput Pala Engela, Jamesa Rossa Sweeneyja, Martina Radyja i drugih, no, ipak u ovom vremenu daleko se plodonosnijim pokazao njegov mentorski rad. Ukupno je sedam mladih medievista pripremalo svoje doktorske disertacije pod mentorstvom Jánosa Baka, a većina njih se fokusirala na obradu historijata i značaja velikaških porodica. Tako je Damir Karbić odbranio tezu *The Šubići of Bribir (A Case Study of a Croatian Medieval Kindred)* (2000); Giedré Mickūnaitė, *Grand Duke Vytautas – Establishing Vytautas the Great* (2002); Ivan Jurković, *The Fate of the Croatian Noble Families in the Face of Ottoman Advance* (2004); Cosmin Popa-Gorjanu, *Medieval Nobility in Central Europe: The Himfi Family* (2004); Nada Zečević, *The Tocco of the Greek Realm 14th and 15th c.* (2004); Yuriy Zazulyak, *Enmity, Dispute and Noble Community in the Late Medieval Kingdom of Poland in the Fifteenth and Early Sixteenth Centuries. Evidence from the Rus' Palatinate* (2008). Iako nije bio mentor tezama koje su obrađivale uloge kraljica i plemkinja tokom srednjeg vijeka, János Bak se također naročito zalagao i za usmjeravanje studenata u tom pravcu istraživanja.

Značaj karijere ovog vrsnog medieviste prepoznat je još za njegovog života. Tako su mu kolege u čast 70. rođendana priredili zbornik radova ... *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak*, objavljen od strane CEU Press, pod uredništvom Balázsa Nagyja i Marcella Sebőka. Jedanaest godina kasnije, u okviru čuvene serije *Variorum Collected Studies Series*, izdavača Ashgate, a pod uredništvom Gábora Klaniczayja i Balázsa Nagyja, pod naslovom *Studying Medieval Rulers and Their Subjects: Central Europe*

and Beyond, ponovo je objavljeno 27 najutjecajnijih Bakovih članaka. Zanimljivo je da je János Bak jedan od rijetkih medievista o kojima je snimljen i dokumentarni film. Naime, njegova kćerka Gamma je 1992. godine režirala film *East... West... Home's Best* u kojem je obradila očev buran život u domovini i u emigraciji.

Na kraju ovog nešto opširnijeg in memoriama nego što je to uobičajeno, mora se spomenuti posljednji veliki projekat kojeg se prihvatio ovaj velikan historiografske riječi i na kojem je radio do svojih posljednjih dana, a ujedno i događaj na kojem sam imao sreću da i uživo upoznam Jánosa Baka. Naime, CEU je 2014. godine organizirao konferenciju *A Forgotten Region? East Central Europe in the „Global Middle Ages“*, koja je prema Bakovoj ideji zamišljena kao prvi korak u osnivanju Mreže medievista Istočno-centralne Evrope (MECERN). Ova ideja je danas zaživjela, Mreža funkcionira solidno uz nekoliko dobro organiziranih konferencija, a ostaje da se nadamo da će nasljednici velikog Jánosa Baka imati dovoljno snage da održe ovo čedo njegove dinamike i ljubavi prema medievistici. Ono trajnije zavještanje, njegove knjige i članci, već su nezaobilazan dio nauke i zasigurno će još desetljećima biti osnova proučavanja brojnih tema i istraživačkih okvira.

Dženan Dautović